

MOTERŲ AGRESIJOS IR TĖVO KOMPLEKSO ŠĄSAJOS

Juliana Lozovska¹, Gražina Gudaitė

Vilniaus Universitetas, Lietuva

Santrauka. Atsižvelgiant į moterų agresijos **problemos aktualumą** ir nepakankamai ištirtą temą, šiame darbe keliamas **tikslas** – atskleisti moterų agresijos ir tėvo kompleksų sąsajų prielaidas. Tyrimu buvo siekiama nustatyti vyraujančią tėvo kompleksą bei jo savybes, atskleisti tėvo kompleksų raišką dabartiniame moterų gyvenime, galiausiai plėtoti kompleksų ir agresijos sąsajų sampratą. Tyrime naudota pusiau struktūrinantis pokalbis bei projekcinės piešimo **metodikos** (H-T-P ir piktogramų metodikos), leidusios atskleisti tiek sąmoningą moterų požiūrį į agresiją, tiek pasąmonines šio elgesio prielaidas. **Tiriamasis.** Tyrime dalyvavo 20 moterų, už įvairius nusikaltimus atliekančių bausmę Panevėžio pataisos namuose. Remiantis tyrimo **rezultatais**, galima kelti prielaidas, kad agresyvus moterų elgesys yra susijęs ne su dideliu vidiniu agresyvumu, o veikiausiai su atsaku į nepatenkintus poreikius, gynyba, kraštutiniu bandymu apsaugoti savo ribas. Analizuojant gelmines šio elgesio prielaidas, paaiškėjo, kad dauguma tyrime dalyvavusių moterų susitapatina su neigiamu tėvo kompleksu, susiformavusiu itin traumuojančiomis vaikystės patirties sąlygomis. Susitapatinimas su tėvo kompleksu reikšmingai modifikuoja daugelį moterų funkcionavimo sferų ir gali būti susijęs su dabartinėmis moterų problemomis tarpasmeniniuose santykiuose, emocinės sferos sutrikimais, nebrandžiais gynybiniais mechanizmais, silpnu *ego*, neadekvačiu savęs vertinimu bei vienpusišku savęs vaizdu.

Pagrindiniai žodžiai: moterų agresija, agresyvumas, tėvo kompleksas, vaikystės patirtys.

ĮVADAS

Moterų agresijos tema vis dar nepakankamai ištirta – trūksta tiek tyrimų, tiek teorijų, kurios padėtų atskleisti bei paaiškinti moterų agresijos ypatumus, agresijos patirtis, gynybos mechanizmus, leidžiančius vienaip ar kitaip išreikšti ar nuslopinti kilusią agresiją. Moterų agresijos tema aktuali dėl vis didėjančio jų nusikaltimų skaičiaus. Visuomenę ypač

¹ Susirašinėjimui: Vilniaus universitetas, Filosofijos fakultetas, Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedra, Universiteto g. 9/1, Vilnius, LT-01513, el. paštas:juliana@nkm.lt, tel. 8 676 94903.

sukrečia vaikžudystė. Nors moterų nusikaltėlių skaičiaus procentas yra žymiai mažesnis už nusikaltimų ir smurto paplitimą vyrų imtyje, moterų atlikti smurtiniai nusikaltimai visuomenėje sulaukia žymiai didesnio atgarsio nei vyrų nusikalstamumas. Dėl susiformavusių lūkesčių lyčių atžvilgiu iš moterų nesitikima agresyvaus elgesio. Vyraujantys stereotipai, žiniasklaidoje šališkai nušviesta moterų agresija neretai lemia iškreiptą moterų agresijos vaizdą. Moteris, atlikusi smurtinį nusikaltimą, yra demonizuojama, suvokiama kaip „beprotė“, „beširdė“, „ragana“ (Campbell, 1993; Chesney-Lind, 1997). Toks neadekvatus, šališkas moterų agresijos supratimas aptinkamas ir mokslinėje literatūroje, kurioje tik paskutiniaisiais dešimtmečiais pradėta domėtis moterų agresijos ypatumais, pripažinti moterų ir vyrų agresijos skirtumai. Anksčiau bet kurios prielaidos apie moterų agresiją buvo tiesiog keliamos remiantis vyrų imtyse atliktais tyrimais, visiškai neatsižvelgus į lyties veiksnį ir galimus skirtumus (Hotfreter, Cupp, 2007; Lovins, Lowenkamp, Latessa, 2007). Neretai moterų agresijos tema buvo paliekama nuošalyje kaip neegzistuojanti ar nepakankamai aktuali. Taigi toks iškreiptas agresyvius veiksmus atlikusių moterų suvokimas, per menkai arba visai į lyties veiksnį neatsižvelgiantys tyrimai užkerta bet kokius kelius ne taip šališkai suprasti problemą bei padėti. Galiausiai moterų agresija nėra tik kalėjimo ar visuomenės problema, tai yra ir dalis kiekvienos moters. Kaip teigia daugelis šiuolaikinių tyrinėtojų, smurtaujančios moterų agresyvumas kokybiškai nesiskiria nuo „normalių“ neagresyvių moterų (Campbell, 1993; Girshick, 1999; Wesely, 2006).

Tiek moterų, tiek vyrų agresija bei jos ypatumai neretai siejami su vaikystės išgyvenimais, patirtu smurtu. Kaip skausminga, traumuojanti vaikystės patirtis yra išsaugoma ir sudaro pagrindą smurtiniams nusikaltimams? Remiantis analitine psichologija, vaikystės patirtys, santykiai su reikšmingais suaugusiais, patirtas smurtas, emocinis apleistumas vienu ar kitu pavidalu, kartais net ne visai atitinkančiu tikrovę, „užkonservuojami“ pasąmonėje ir tampa mūsų vidinių darinių – tėvo, motinos, aukos, didvyrio ir t. t. – kompleksų turiniu. Ši informacija ne tik saugoma, bet ir toliau veikia mūsų gyvenimą, požiūrį, lūkesčius kitų žmonių atžvilgiu, formuoja savivertę, nuspalvina mūsų emocinį gyvenimą. Analitinės psichologijos literatūroje galima rasti prielaidų, kad tėvo kompleksas daro įtaką moterų tarpasmeniniams santykiams, emociniams išgyvenimams, veikia moters požiūrį į agresiją, sudaro galimybes ar kliūtis agresijos

transformacijai. Šios prielaidos apie moterų agresijos ir tėvo komplekso sąsajas yra novatoriškos, sudaro galimybę ne tik geriau suprasti moterų agresijos reiškinį, bet ir suteikia mums įrankį bei priemonę, kaip galima priartėti prie moterų agresijos ištakų ir transformacijos galimybių. Taigi šiame darbe bus siekiama atskleisti moterų agresijos ir tėvo komplekso sąsajų prielaidas. Siūloma pasigilinti į agresyvių moterų vaikystės išgyvenimus, santykių su tėvais ypatumus, kurie darė įtaką besiformuojantiems pašonės kompleksams, galintiems turėti įtakos tolesniam moters gyvenimui, tarpasmeniniams santykiams, emociniams ypatumams bei agresijos raiškos ypatumams.

MOTERŲ AGRESIJĄ AIŠKINANČIOS TEORIJOS

Ilgą laiką psichologijoje moterų agresijos reiškinys buvo visiškai ignoruojamas. Iki pat XX a. pabaigos dominavo biologiniai, genetiniai požiūriai, agresiją priskiriantys ir aiškinantys kaip vyriškumo sudedamąją dalį, taigi nebūdingą „normalioms“ moterims. Bet kokios moterų agresijos apraiškos buvo arba ignoruojamos, arba suvokiamos kaip „nukrypimas nuo normos“. Agresyvios moterys laikytos įgimtomis nusikaltėlėmis, kurioms dėl paveldimumo ar psichinių sutrikimų bei protinio atsilikimo, būdingas agresyvumas – polinkis elgtis agresyviai ir nusikalsti (Blanchette, Brown, 2006; Lloyd, 1995; Naffine, 1987; Žukauskienė, 2006).

Tik XX a. pabaigoje pradėta daugiau dėmesio skirti lyties vaidmeniui agresijos etiologijoje. Kai kurios feministinės kriminologijos teorijos moterų agresiją neretai traktuoja ne tiek kiekybiškai, kiek kokybiškai kitokią nei vyrų agresija. Šie kokybiniai skirtumai – agresijos raiškos būdai, požiūris į agresiją, agresijos priežastys ir motyvacija – atsiranda dėl skirtingų socializacijos procesų bei lūkesčių (Campbell, 1993; Jack, 1999; Naffine, 1987).

Taigi, atsispyrus nuo itin vienpusiško požiūrio į moters agresiją (kai ji buvo suvokiama kaip psichinė negalia, sutrikimas, pasireiškiantis dėl jos pačios kaltės, arba, atvirkščiai, dėl to buvo kaltinamas tik vyras ar aplinka), imta judėti visapusiškesnio moters agresijos supratimo link. Agresija pradėta aiškinti kaip biopsichosocialinis reiškinys, susijęs su daugeliu veiksnių – moters biologinėmis, psichinėmis, moralinėmis savybėmis, gynybiniais mechanizmais, vaikystės patirtimis, patirtu

smurtu ir prievarta, santykių su tėvais ypatumais, socialinės aplinkos įtakomis ir t. t. Šių veiksmų sąsajas su moterų agresija pagrindžia paskutiniu metu atlikti įvairūs tyrimai. Nemažai tyrimų, atliktų su moterimis, kalinčiomis už įvairius nusikaltimus, rodo itin stiprų ryšį tarp traumuojančios vaikystės patirties bei vėlesnės agresijos ir smurto kitų atžvilgiu. Daugelis moterų, padariusių smurtinius nusikaltimus, vaikystėje išgyveno psichologinį, dažnai fizinį ir seksualinį smurtą. Pavyzdžiui, Kalifornijoje buvo nustatyta, kad 80 proc. įkalintų moterų yra patyrusios fizinį smurtą, atstūmimą ar seksualinę prievartą (Pollock, 1998). Tokios vaikystės patirties pasekmė dažniausiai yra silpnas tapatumo jausmas, nepasitikėjimas kitais, nesaugumas, sutrikusios savęs ribos, menkas savęs vertinimas, kaltės, pykčio, bejėgiškumo jausmų išgyvenimas, įvairios savęs žalojimo formos (Herman, 2006; Lloyd, 1995). Nusikaltimus atlikusių moterų imtyje vyrauja ne tik vaikystėje, bet ir dabartiniame gyvenime patirtos traumos bei smurtas. Nustatyta, kad apie 70 proc. moterų, nužudžiusių savo vyrus ar sugyventinius, prieš tai buvo išgyvenusios ilgai trukusį fizinį ir psichologinį jų smurtą. Neretai tai būna beviltiškas, desperatiškas moters atsakas į ilgai trukusią viktimizaciją, nuolatinius bejėgiškumo ir baimės jausmus (Campbell, 1993; Faith, 2006; Lloyd, 1995; Rathbone, 2006). Utenos eksperimentiniame skyriuje 1992–1998 m. atliktame tyrime nustatyta, kad Lietuvos moterys dažniausiai nužudo konfliktinėje situacijoje besigindamos, bandydamos užkirsti kelią vyro agresijai (*Agresija ir smurtas – psichikos norma ir patologija*, 2001).

Vis dėlto, nors ir gausėja įrodymų, leidžiančių teigti moterų agresijos ir vaikystėje patirto smurto sąsajas, dar trūksta prielaidų, kurios paaiškintų, kaip realizuojamas šis ryšys. Remdamiesi tyrimų, atskleidžiančių moterų trauminės vaikystės patirtis, duomenimis, straipsnio autorės siekia atkleisti tolesnes prielaidas, kaip vaikystės išgyvenimai, santykiai su tėvais siejasi su vėlesniais moterų agresijos ypatumais. Dėl to svarbu atkreipti dėmesį į moters aplinkos, traumuojančios patirties specifiką, kuri lemia nebrandžius gynybinius mechanizmus, emocinį nebrandumą, prastą savęs vertinimą, tarpasmeninių santykių ypatumus, savęs vaizdą. Atrodytų, nepakanka analizuoti tik objektyvias elgesio ar santykių išorines apraiškas – taip pat svarbu tirti subjektyvų agresijos išgyvenimą, siekiant atskleisti gelmines šio sudėtingo reiškinių prielaidas. Nors yra nemaža kiekybinių tyrimų, patvirtinančių didelį vaikystėje patirto smurto

ar kitų traumų paplitimą agresyvių moterų imtyje, vis dėlto trūksta kokybinių tyrimų, kurie padėtų atskleisti subjektyvias moterų patirtis, išgyvenimus ir požiūrius, sudarytų galimybę pačių moterų akimis žvilgtelėti į jų išgyvenamą realybę. Praktinėje psichologijoje analizuojant gelmines prielaidas taikomos įvairios psichodinaminės krypties teorijos. Šiame darbe, siekiant atskleisti moterų agresijos ir tėvo kompleksų sąsajų prielaidas, remiamasi analitinės psichologijos teorijomis. Tiek C. G. Jungo, tiek jo pasekėjų darbuose galima aptikti užuominų apie tėvo kompleksų svarbą agresijos raiškai, kontrolei ir transformacijai. Literatūroje teigiama, kad santykių su tėvu, patirtų emocijų, tėvo atliktų ar neatliktų funkcijų pagrindu vaiko sąmonėje formuojasi tėvo kompleksas. Kaip tik tėvo kompleksas gali būti tas vidinis darinys, kuriame išsaugoma informacija apie su tėvu susijusias vaikystės patirtis, emocijas ir būdus, kaip su jomis tvarkytis.

TĖVO KOMPLEKSAS: JO KILMĖ, TURINYS IR APRAIŠKOS

Analitinėje psichologijoje kompleksas aiškinamas kaip nuslopinta emocinė patirtis, kuri gali pasireikšti ir konkrečiais elgesio būdais, ir emocinėmis reakcijomis, taip pat specifiniu situacijos aiškinimu bei iš anksto žinomais vertinimais. Kompleksų formavimosi pagrindas yra santykiai su reikšmingais asmenimis, jų pobūdis ir kokybė. Pagal tai, kokie santykiai vyravo tarp tėvo ir dukters, kokiomis emocijomis jie buvo nuspalvinti, kokias funkcijas atliko tėvas, individualioje sąmonėje formuojasi tam tikras apibendrintas vidinis darinys – tėvo kompleksas (Dieckmann, 1985; Kast, 2002; Samuels, 1985, 1996; Zoja, 2001).

Remdamiesi savo klinicine praktika, atliktomis atvejų analizėmis, kokybiniais tyrimais, analitinės psichologijos atstovai išskiria du tėvo kompleksų tipus – neigiamą ir teigiamą (Kast, 2002; Zoja, 2001). Autorių teigimu, moterys, kurių psichikoje yra susiformavęs neigiamas tėvo kompleksas, ankstyvoje vaikystėje yra patyrusios sudėtingus santykius su tėvu, kurių turinį sudarė neigiami jausmai: pyktis, baimė, gėda ar išgyventas pažeminimas. Tokie jausmai gali kilti kaip atsakas į tėvo (ar jį pakeičiančio asmens) nepagarbą dukteriai, frustruotus meilės, palaišymo poreikius, atvirą žeminimą, agresiją ar smurtą. Kai dominuoja teigiamas tėvo kompleksas, vaikystėje vyrauja teigiami jausmai – meilės,

šilumos, saugumo, dėmesio išgyvenimai. Tokios moterys tėvus (o vėliau ir kitus autoritetingus asmenis) linkusios idealizuoti, apibūdina juos kaip savimi pasitikinčius, dinamiškus, aktyvius, ambicingus, liberalius. Nere-tai toks vienpusiškas, komplekso sąlygotas vaizdas irgi apsunkina adap-taciją, nes šios moterys dažnai yra priklausomos nuo idealizuoto tėvo vaizdo, linkusios tapatintis su dukters vaidmeniu, tad atitinkamai mode-liuojami santykiai ir nuvertinamas moteriškumas (Allenby, 1955; Kast, 1997; Samuels, 1985, 1996). Taigi moters raidos procesuose yra svarbu patirti visybišką santykį su tėvu, kuris reiškia ir gilų įsitraukimą, ir laiku išgyventą atsiskyrimą.

Laiku neatsiskyrus nuo tėvo komplekso, iškyla grėsmė prarasti asme-ninį tapatumą bei tapti priklausomai nuo autonomiškų pasąmoninių darinių (Jung, 1985; Rukšaitė, 2008). Tokiu atveju susitapatinimas su tėvo kompleksu gali sukelti nemažai sunkumų įvairiose gyvenimo sferose – tarpasmeniniuose santykiuose, emociniuose išgyvenimuose, gali veikti moters savęs vertinimą, savęs vaizdą, lemti tapatumo jausmo problemas (Kast, 1997; Gudaitė, 2001, 2002; Layland, 1985; Samuels, 1996).

AGRESIJOS IR TĖVO KOMPLEKSO SAŠAJOS

Remiantis analitinės psichologijos požiūriu apie kompleksų for-mavimąsi galima kelti prielaidas apie agresijos ir ankstyvosios patirties ypatumų ryšį bei veikiančius mechanizmus (Austin, 2005; Kast, 1997). Vaikystės emocinės patirties, santykių su tėvais pagrindu formuojasi atitinkami kompleksai, kuriuose tarsi užkoduojama vyravusi emocija bei su ja susiję elgesio būdai. Tikėtina, kad moterys, vaikystėje patyru-sios smurtą, emocinį atstūmimą, turės neigiamą tėvo kompleksą. Susi-tapatinimas su tėvo kompleksu gali kelti daug sunkumų vėlesniame moters gyvenime. Kompleksų veikimas gali paliesti tarpasmeninių santykių sritį, emocinį gyvenimą, asmenybės savybes. Pastebėta, kad susitapatinimas su neigiamu tėvo kompleksu yra susijęs su dideliu nerimastingumu, polinkiu į depresiją, negebėjimu užmegzti emociškai šiltų santykių (Kast, 1997; Samuels, 1996; Rukšaitė, 2008). Be to, susi-tapatinimas su tėvo kompleksu yra susijęs su silpnu *ego*, nebrandžių gynybinių mechanizmų naudojimu, dėl kurių išgyvenami jausmai (neri-mas, bejėgiškumas, pyktis) gali būti neigiami, projektuojami kitiems ar

išgyvenami. Vis dėlto svarbu nepamiršti, kad įžvalgos, kilusios atliekant kokybinius tyrimus ar atvejų analizes, leidžia kelti tik prielaidas, o ne formuluoti išvadas apie priežasties–pasekmės ryšį. Be abejo, psichologinės problemos nėra susijusios tik su vaikystėje susiformavusiu tėvo kompleksu. Viena vertus, psichologiniam funkcionavimui lygiai taip pat svarbūs gali būti kiti vidiniai kompleksai, kuriuose išsaugomos patirtys su kitais reikšmingais asmenimis. Kita vertus, kompleksai nėra stabilūs bei nekintantys dariniai – jie gali kisti naujos patirties pagrindu. Galiausiai kompleksai gali sietis ne tik su psichologinio funkcionavimo problemomis. Galima kalbėti ir apie tėvo komplekso pokyčius, transformaciją bei tapatinimosi galimybes. Vis dėlto, remiantis analitinės psichologijos teorijomis, kuriose pabrėžiama kaip tik tėvo komplekso svarba bei sąsajos su agresijos ypatumais, bei siekiant nuodugniau įsigilinti į analizuojamą reiškinį, šiame darbe apsiribojama tėvo komplekso bei moterų agresijos tyrinėjimu.

TIKSLAS

Atsižvelgiant į šios problemos aktualumą, nepakankamai ištirtą temą, savo straipsnyje siekiame tirti moterų agresijos ir tėvo komplekso sąsajas. Tyrime daugiausiai dėmesio skiriame tėvo kompleksui, kadangi be minėtųjų tėvo komplekso funkcijų ir ypatumų, kaip tik šis darinys, anot analitinės psichologijos atstovų, yra susijęs su moters agresijos kontrole, integracija bei galimomis išraiškos transformacijomis.

Atliekant tyrimą, kelti šie uždaviniai:

- nustatyti vyraujančią tėvo kompleksą bei atskleisti jo savybes;
- atskleisti tėvo komplekso raišką dabartiniame moterų gyvenime – tarpasmeniniuose santykiuose, emocinėje sferoje, savęs vertinimo, tapatumo srityje;
- plėtoti tėvo komplekso ir agresijos sąsajų sampratą.

TIRIAMOSIOS

Tyrime dalyvavo viena tiriamųjų grupė – moterys, įkalintos moterų pataisos namuose. Renkantis tiriamąsias, pirmiausia buvo atsižvelgta į objektyvius agresijos pasireiškimo faktus (pvz., nužudymą ar smurtą).

Taip pat buvo atsižvelgiama ir į kitus informacijos šaltinius: kalėjimo darbuotojų pateiktą informaciją apie moterų agresyvumą, kalėjime kylančius konfliktus bei moterų polinkį įsivelti į muštynes. Be to, renkantis kandidates buvo atsižvelgiama ir į jų sutikimą bei norą dalyvauti tyrime. Iš viso sutiko dalyvauti 20 moterų, atliekančių bausmę už įvairius nusikaltimus: smurtinius, finansinius, vagystes bei susijusius su narkotikų platinimu. Dėl duomenų trūkumo nepavyko nustatyti dviejų moterų tėvo komplekso, todėl bendroje tyrimo analizėje šie duomenys nebuvo naudojami. Tiriamųjų amžius vyravo nuo 20 iki 50 metų.

TYRIMO METODIKOS IR ANALIZĖS PRINCIPAI

Tyrime buvo naudojami pusiau struktūrinantis interviu, H-T-P (Namas – Žmogus – Medis) projekcinė metodika bei projekcinė piktogramų metodika. Su kiekviena tiriamąja buvo susitinkama du kartus. Per pirmąjį susitikimą būdavo užmezgamas kontaktas, atliekamas pusiau struktūrinantis interviu. Per kitą susitikimą būdavo atliekama H-T-P bei projekcinė piktogramų metodikos. Iš viso vienai tiriamajai buvo skirtos apie 4 valandos.

Siekiant analizuoti gelmines struktūras, pasirinkta atvejo analizė, nes šiuo metodu galima tirti ir išorinį poveikį, ir atskleisti vidinių sąlygų nulemtus pokyčius, taip pat gauti reiškinio įžvalgą ar iš naujo apibrėžti teoriją (Gudaitė, 2007). Šis metodas grindžiamas įrodymų gausa ir pasirinkta teorija, kuri tyrimams ir duomenų analizei suteikia kryptį. Atvejo analizės pagrindas – pusiau struktūrinantis giluminis interviu ir projekcinės metodikos (H-T-P projekcinė metodika bei projekcinė piktogramų metodika).

1. *Pusiau struktūrinantis giluminis interviu* buvo sudarytas siekiant nustatyti vyraujančią tėvo kompleksą, atskleisti santykių su tėvu ypatumus, tėvo komplekso formavimosi aplinkybes, tėvo komplekso raišką įvairiose gyvenimo sferose, moterų agresijos išgyvenimus ir agresijos vertinimą. Pokalbis su tiriamąja vyko remiantis iš anksto paruoštais klausimais bei užduodant papildomus klausimus per interviu išryškėjusioms svarbioms temoms atskleisti.

Siekiant iškelti prielaidas apie tėvo komplekso bei moterų agresijos sąsajas, remiantis literatūros analize (Kast, 1997; Samuels, 1996; Rukšaitė, 2008), buvo išskirti reikšmingi tėvo komplekso formavimosi sąlygų bei turinio ypatumai bei tėvo komplekso raiškos sferos.

Interviu buvo sudarytas iš kelių dalių:

- tėvo komplekso ypatumai (esminiai poreikiai ir jų patenkinimas, lūkesčiai tėvo atžvilgiu, dominuojanti emocija);
- tėvo komplekso raiška įvairiose sferose (santykiai su kitais, su savimi, savęs vaizdas, dominuojantys emociniai išgyvenimai ir t. t.);
- moterų agresijos patirtys bei raiškos būdai.

Pagal giluminio pusiau struktūrinančio interviu modelį (Gudaitė, 2007) iš anksto buvo paruošti interviu klausimai.

Klausimus galima sugrupuoti į šias grupes:

- Tiriamosios santykiai su tėvais vaikystėje ir dabar. Šiai temai priklausančiais klausimais buvo siekiama išsiaiškinti vaikystėje dominavusias emocijas tėvo – dukters santykiuose, tėvo atliktas / neatliktas funkcijas, lūkesčius tėvo atžvilgiu. Tiriamosios buvo prašoma apibūdinti ir santykius su motina.

- Tiriamosios tarpasmeniniai santykiai (santykiai su vyrais, moterimis, autoritetais). Šios grupės klausimai leido susikurti aiškesnį vaizdą apie tiriamosios tarpasmeninių santykių ypatumus, pasitikėjimą kitais žmonėmis, gebėjimą užmegzti emociškai artimus santykius, bendravimo su vyrais, moterimis ypatumus, tiriamosios santykį su autoritetais, jų vertinimą.

- Tiriamosios savęs vaizdas, savęs vertinimas. Šios temos klausimais buvo siekiama išsiaiškinti, kokias savybes tiriamoji sau priskiria, kaip sąmoningai save vertina.

- Tiriamosios emociniai ypatumai (nerimo, bejėgiškumo, pykčio išgyvenimai, agresijos raiškos būdai). Šios grupės klausimais buvo siekiama išsiaiškinti tiriamųjų įsisąmonintas emocijas, išgyvenamas dominuojančias emocijas, sąmoningai patiriamą agresiją bei požiūrį į ją.

Remiantis literatūra (Cropley, 2002; Gudaitė, 2007), išskirti kokybinės analizės žingsniai. Pusiau struktūrinančio pokalbio metu surinkti duomenys buvo transkribuojami. Pirmiausiai interviu buvo perskaitytas, siekiant pajusti visumą, tada pradėta interviu turinio analizė:

1. Nustatomi reikšmingi patirties vienetai (prasminiai vienetai) pagal iš anksto numatytas analizės sritis, paremtas teorija:

- tėvo komplekso ypatumai (esminiai poreikiai ir jų patenkinimas, lūkesčiai tėvo atžvilgiu, dominuojanti emocija);
- tėvo komplekso raiška įvairiose sferose (santykiai su kitais, su savimi, savęs vaizdas, dominuojantys emociniai išgyvenimai ir t. t.);

- moterų agresijos patirtys bei raiškos būdai.
- 2. Prasminiams vienetais suteikiama reikšmė: įvardijama, kokia emocija atsiskleidžia – pyktis, baimė, bejėgiškumas, neapykanta ar pan., koks poreikis nepatenkintas ar patenkintas – saugumo, atspindėjimo, palaikymo ir t. t.
- 3. Visos vienos analizės srities reikšmės apibendrinamos ir interpretuojamos remiantis teorine paradigma.
- 4. Visų analizės sričių reikšmės sujungiamos atsakius į klausimą, kokios gali būti moterų agresijos ir tėvo komplekso sąsajos: kaip tarpusavyje susijusios vaikystėje atliktos / neatliktos tėvo funkcijos, lūkesčiai tėvo atžvilgiu, dominavusios emocijos bei dabartinės moters problemos, tarpasmeninio funkcionavimo ypatumai, dominuojantys emociniai išgyvenimai, savęs vaizdas, moterų agresijos ypatumai.
- 5. Per pokalbį gauti duomenys lyginami, gretinami bei papildomi informacija, gauta projekcinių metodikų tyrimų metu.
- 6. Kiekvienos tiriamosios patirties analizė aprašoma kaip atskiras atvejis.
- 7. Atskiri atvejai lyginami, ieškoma bendrų tendencijų – pasikartojančių tėvo komplekso ypatumų, dominuojančių emocijų, tarpasmeninių santykių, savęs vaizdo, agresijos ypatumų.

II. H-T-P *projekcinė metodika*. Įvairių autorių teigimu, H-T-P projekcinė metodika leidžia kelti prielaidas apie tiriamųjų emocinę būklę (Leibowitz, 1999), vidinę asmenybės struktūrą, asmenybės raidos ypatumus (Buck, 1973; Machover, 1949; Ogdon, 1997), santykių sistemos ypatumus, savęs vaizdo aspektus (Hammer, 1980). Nors analizuojant šių metodikų taikymą kyla nemažai patikimumo ir validumo klausimų, teigiama: projekcinių piešinių, vertinant asmenybės ypatumus, psichometrinės savybės nėra pakankamos (Gudaitė, 2007). Vis dėlto ši projekcinė metodika vis dar plačiai taikoma, pripažįstamos jos projekcinės galimybės. Analizuojant piešinius, remiantis kokybinio piešinio analize, sudaromos galimybės ne diagnozei nustatyti, o veikiau prielaidoms apie įvairias asmens funkcionavimo sferas kelti.

H-T-P tyrimas buvo atliekamas dviem fazėmis – piešimo ir asociavimo. Piešimo fazės metu tiriamosios buvo prašoma nupiešti namą, medį, žmogų. Paskui jai buvo užduodami klausimai, numatyti H-T-P metodikos trumpajame klausimyno variante bei leidžiantys praplėsti piešinių analizę suteikus daugiau informacijos apie nepatenkintus

tiriamųjų poreikius („Ko šiam žmogui labiausiai trūksta?“), nuslopintas emocijas („Kaip šis žmogus dabar jaučiasi?“). Surinkti duomenys analizuoti remiantis keturiomis išskirtomis piešinių analizės dalimis:

1. Objektyvus formalių požymių vertinimas. Šiame etape buvo analizuojami įvairių autorių nurodyti piešinių požymiai bei kriterijai, leidžiantys kelti prielaidas apie tiriamųjų emocinio funkcionavimo ypatumus (Hammer, 1980; Ogdon, 1997). Atsižvelgusios į Z. Vasso (2003) išskirtas grupes bei kataloguose nurodytus agresijos rodiklius, išskyrėme tam tikrus grafinių charakteristikų, piešinio detalių bei žmogaus personažo pasirinkimo kriterijus, leidžiančius kelti prielaidą apie agresijos išgyvenimus.

2. Piešinio reikšmės aiškinimas. Remiantis G. Gudaitės sudarytu katalogu, apimančiu įvairių autorių nurodomus kriterijus (Buck, 1973; Machover, 1949; Ogdon, 1997), buvo keliamos prielaidos apie piešinių reikšmes, kurios gali atspindėti tam tikrus tiriamųjų asmenybės ypatumus.

3. Impresionistinis visumos vertinimas. Galiausiai piešinys buvo vertinamas pagal bendrą intuityvų įspūdį. Bendram įspūdžiui apie piešinį gali turėti įtakos jo turinys, piešinyje projektuojami jausmai.

4. Integracija. Skirtingais piešinių analizės etapais gauti duomenys toliau buvo derinami tarpusavyje, taip pat lyginti su duomenimis, gautais taikant projekcinę piktogramų metodiką. Iškeltomis prielaidomis buvo papildyta informacija, gauta išanalizavus pusiau struktūrinančio giluminio interviu metu gautus duomenis (Gudaitė, 2007).

III. *Projekcinė piktogramų metodika.* Siekiant atskleisti tiriamųjų emocinio funkcionavimo, tarpasmeninių santykių ypatumus, taikyta projekcinė piktogramų metodika. Be įprastų šios metodikos sąvokų (pvz., linksma šventė, laimė, meilė, šiltas vėjas, apgaulė, draugystė, sunkus darbas, išsiskyrimas ir kt.) įtraukėme ir sąvokas, reprezentuojančias tėvo komplekso išgyvenimo fenomenologiją – autoritetas, priklausomybė, pripažinimas, bejėgiškumas, kova, nerimas, pyktis, tėvas, motina. Šioms sąvokoms pateikti buvo prašoma nupiešti piešinėlius, kurie padėtų tiriamosioms atgaminti jas vėliau. Kaip ir analizuojant duomenis, gautus taikant H-T-P metodiką, piešiniams vertinti buvo taikomos minėtosios keturios piešinių analizės dalys (Gudaitė, 2007). Atliekant objektyvų formalių požymių vertinimą, atsižvelgta į įvairias šoko reakcijų apraiškas, laikomas vienu svarbiausių komplekso požymių, į piešinių turinį, grafinę jų kokybę bei kylančias asociacijas, įgalinusias kelti prielaidas apie emociškai reikšmingas temas, susijusias su tėvo komplekso struktūra, su bendru emociniu ir tarpasmeniniu

funkcionavimu (Chersonskij, 2003). Vėliau gauti duomenys buvo sujungti tarpusavyje, palyginti su kitais duomenų šaltiniais. Išanalizavus duomenis, gautus iš įvairių šaltinių, parašyti atskiri atvejai.

REZULTATŲ ANALIZĖ IR APTARIMAS

Tėvo kompleksų turinys ir ypatumai

Tyrimo rezultatai parodė, kad mūsų tirtų moterų grupėje dominuoja susitapatinimas su neigiamu tėvo kompleksu (66 % tiriamųjų). Šiai tiriamųjų grupei vaikystėje teko patirti daug smurto, fizinės ir psichologinės prievartos, jų emociniai, psichologiniai, kartais ir fiziologiniai poreikiai būdavo visiškai ignoruojami. Tiriamosioms teko bėgti iš namų, slėptis nuo girtu, smurtaujančio tėvo. „Tėvas kirviu kapodavo duris“, suradęs vaikus „mušdavo viskuo, kas papuldavo po ranka“. Dėl tėvo smurto moterys patyrė sunkių galvos traumų, kaulų lūžių, rimtų kūno sužalojimų (33 % tiriamųjų). Reflektuojant apie šių faktų išgyvenimą, minima grėsmė, nesaugumas, baimė. Dalis tiriamųjų kalba ir apie stiprius pykčio, neapykantos tėvui išgyvenimus, kuriems išreikšti neturėjo galimybės (38 % tiriamųjų). Prisiminimų epizoduose aptinkame visą kompleksą jausmų, kurie, tikėtina, ir vėliau pasikartojo santykiuose, pvz., „Aš išplaunu namie grindis, o jis mėšlinais batais praeina ir sako, kad blogai tu čia išplovei, ir primuša mane. Tas pyktis kaupėsi, pradėjau nieko nedaryti, nususukdavau ir išeidavau. Toks bejėgiškumas kartu apimdavo, žinojau, kad jei prasižiosiu – nieko gero nebus“. Čia galime pastebėti ne tik tiriamosios išgyvento pykčio, pažeminimo jausmus, įteisinto pasyvumo ir bejėgiškumo išraišką, bet galime ir kelti prielaidas apie agresijos įveiką. Tėvas, užuot parodęs adekvatų elgesio su agresija modelį, demonstruoja primityvų ir nebrandų pykčio būdą – agresijos iškrovą; tiriamoji pyktį slopina, galiausiai atsitraukia su bejėgiškumo ir nevilties jausmu. Minėtas neigiamo tėvo kompleksų epizodas rodo, kad agresijos įveikos būdai, kuriuos naudoja ir tėvas, ir duktė, netinka ir nesuteikia galimybės konstruktyviai išreikšti pyktį.

Analizuojant kitų tiriamųjų su neigiamo tėvo kompleksų prisiminimų epizodus, ryškėjo tendencija: vaikystėje tiriamosios neturėjo galimybės stebėti ir patirti tinkamą agresijos kontrolę ar transformaciją. Šią prielaidą patvirtina ir nusikaltimo pobūdžio analizė. Moterys su neigiamu

tėvo kompleksu yra dažniau susijusios su sunkesniais smurtiniais nusikaltimais (žmogžudystėmis, išprievartavimais, grasinimais / mėginimais padegti, kūno sužalojimais), narkotikų platinimu, vagystėmis (66 % tiriamųjų). Kaip rodo projekcinių metodikų būdu gauti duomenys, moterys, pasižyminčios neigiamu tėvo kompleksu, dažniau yra linkusios išlieti kilusį pyktį. Jos pasižymi sutrikusia emocijų kontrole, impulsyvumu, supykusios dažniausiai įsivelia į muštynes, konfliktus, užima agresorės poziciją. Moterys, kurių nusikaltimai susiję su narkotikais ar vagystėmis (38 % tiriamųjų), dažniau susitapatina su aukos vaidmeniu. Savo refleksijose jos ypač pabrėžia bejėgiškumo ir nesaugumo išgyvenimą.

Įdomūs rezultatai išryškėjo analizuojant nusikaltimo pobūdį ir gelmines prielaidas, teigiamo tėvo komplekso raišką. Mūsų grupėje tokių tiriamųjų buvo šešios (33 % tiriamųjų). Per interviu apibūdinamos vaikystės patirtis, santykius su tėvu, jos akcentavo ypač teigiamus išgyvenimus. Santykiai su tėvu apibūdinami kaip „*fantastiški*“, „*idealūs*“; dalis tiriamųjų teigė jautusios, kad tėvas jas mylėjęs labiau negu kitus vaikus. Tiriamosios save vadina „*tėvo dukrelėmis*“, „*tėvo numylėtinėmis*“. Teigiamas tėvo kompleksas būdingas visoms tyrime dalyvavusioms moterims, įvykdžiusioms finansinius nusikaltimus. Visos šios grupės tiriamosios pasižymi itin teigiama santykių su tėvu patirtimi, pozityviu tėvo vaizdu. Šių moterų savęs vaizdas dažnai yra itin teigiamas, nekritiškas, išpūstas, slepiantis menką savivertę. Moterys pabrėžia savo galią, dominavimą, gebėjimus, pranašumą kitų atžvilgiu. Neretai padarytas nusikaltimas ignoruojamas, arba dėl jo kaltinami kiti neigiant savo atsakomybę. Nors santykius su tėvais moterys įvardija „*fantastiškais*“, remiantis prieštaravimais moterų pasakojimuose, galima kelti prielaidą veikiau ne apie gerus santykius su tėvu, o idealizacijos mechanizmo veikimą, kuris nuspalvina patyrimą teigiamomis emocijomis.

TĖVO KOMPLEKSO RAIŠKA DABARTINIAME MOTERŲ GYVENIME

Tarpasmeniniai santykiai

Nustatyta, kad susitapatinimas su tėvo kompleksu susijęs ne tik su moterų agresija, gynybiniais mechanizmais, bet ir su kitomis moterų gyvenimo sritimis – tarpasmeniniais santykiais, emocijų integracija,

savęs vaizdu ir vertinimu, tapatumo jausmu. Analizuojant moterų su neigiamu tėvo kompleksu atvejus, tarpasmeniniuose santykiuose pastebimos atsitraukimo, atsiribojimo tendencijos. Šios moterys dažnai visai nepalaiko emociškai artimų santykių, vengia bendravimo su kitais (55 % tiriamųjų). Neretai jos pripažįsta bendravimo vengiančios dėl to, kad nepasitiki kitais žmonėmis, bijo būti atstumtos, įskaudintos. Tarpasmeniniuose santykiuose išgyvena nesaugumo, nerimo, bejėgiškumo jausmus – kiti jas išnaudoja, neįvertina, primeta savo nuomonę, daro joms neigiamą įtaką. Pastebimos tendencijos nuvertinti kitas moteris ir teikti pirmenybę vyrams. Vyrai laikomi įdomesniais, patrauklesniais. Atsidūrusios moterų draugijoje šios tiriamosios sunkiai randa bendrą kalbą. Vienos jų teigimu, *„merginos tik sėdi ir verkia, kad kažkas į jas nepasižiūrėjo, va čia tai gyvenimo prasmė“*. Panašios tendencijos pastebimos ir santykiuose su autoritetais – neretai išgyvenami itin ambivalentiški jausmai. Viena vertus, tiriamosios kritikuoja ir neigia autoritetus, tvirtina, kad autoritetai joms neegzistuoja. Kita vertus, susidūrusios su autoritetais, išgyvena neigiamus jausmus – menkavertiškumą, pažeminimą, bejėgiškumą.

Analizuojant moterų, pasižyminčių teigiamu tėvo kompleksu atvejus, pastebimos ryškios tendencijos atstumti kitus, atsiriboti, vengti emociškai artimų santykių. Šios moterys neretai išvis neturi artimų draugų, pabrėžtinai nuvertina bet kokius emocinius santykius (27 % tiriamųjų). Tokį emocinių santykių trūkumą jos dažniausiai aiškina kaip savo išrankumo, nepasitikėjimo kitais žmonėmis pasekmę. Šios tiriamosios linkusios nuolatos pabrėžti savo ypatingumą, išskirtinumą, pranašumą kitų atžvilgiu. Daugelis tyrimo moterų, pasižyminčių teigiamu tėvo kompleksu, bendraudamos pirmenybę teikia vyrams. Moterys joms atrodo neįdomios, įkyrios, skleidžiančios paskalas, apkalbas; jos dažnai nuvertina moteris, projektuoja joms itin neigiamas savybes. Remiantis projekcinėmis piešimo metodikomis, galima kelti prielaidą apie nesaugumo, nerimo, bejėgiškumo jausmus, išgyvenamus tarpasmeniniuose santykiuose, bet visiškai moterų neįsisąmonintus. Galime kelti prielaidą: nors moterys sąmoningai jaučia savo pranašumą, akcentuoja ypatingumą, jų viduje slypi stiprus neįsivertiškumo jausmas, nepasitikėjimas savimi, stiprus savęs nuvertinimas.

Tapatumo jausmas ir savęs vaizdas

Moterys su neigiamu tėvo kompleksu linkusios pabrėžti šias savo savybes – gerumą, nuolaidumą ir budrumą: „*aš labai geros širdies, niekada nepaliksiu bėdoje*“; „*niekada nekeliu savęs*“; „*niekada neišsišoku iš minios*“; „*mėgstu stebėti žmones*“. Tiriamųjų žodžiuose galime išgirsti ir didelį savęs nuvertinimą: „*Aš baisi, negraži, baidyklė*“. Apibendrinant savęs vertinimo ypatumus matyti, kad daugumai tiriamųjų būdingas menkesnis savęs vertinimas, kartais ir ryškios agresyvios savęs nuvertinimo tendencijos. Jas patvirtina ir projekcinių tyrimų rezultatai, rodantys žemą savivertę, neaiškų savęs tapatumo jausmą, aukštą nerimo lygį.

Analizuojant moterų su dominuojančiu teigiamu tėvo kompleksu, pastebimas itin vienpusiškas, teigiamas ir išpūstas savęs vaizdą. Šios moterys linkusios save išaukštinti, pabrėžti savo išskirtinumą, ypatingus intelektualinius, bendravimo gebėjimus: „*buvau geriausias vaikas šeimoje*“.

Įdomu tai, jog projekcinės metodikos tokio savęs vaizdo nepatvirtina. Šių moterų piešiniai rodo, kad jos išgyvena itin stiprius neįsivertinamumo jausmus, pasižymi neadekvačiu savęs nuvertinimu, aukštu nerimo lygiu. Atrodytų, minėtasis idealizacijos mechanizmas veikia santykį į save: sau bandoma priskirti tik teigiamas savybes, savęs vaizdas išlieka vienpusiškas ir neatitinkantis realybės. Savęs vertinimas ir tapatumo jausmas lieka nestabilūs ir priklauso nuo aplinkos reakcijų. Šias tendencijas patvirtina ir lytinio tapatumo analizė. Per interviu šios moterys neišsakė jokių problemų, susijusių su lytinio tapatumo jausmu, tačiau piešinių analizė leidžia kelti prielaidas apie nepakankamą lyties vaidmens integraciją. Abiejose tiriamųjų grupėse moterys dažniau pasirinko piešti ne savo lyties ir amžiaus individą, o vaiką, vyrą arba itin seksualizuotą moterį. Minėtos tendencijos bei difuziška kūno schemos projekcija gali būti aiškinama itin traumuojančia vaikystės patirtimi, ilgalaike viktimizacija, nuolatinio tiriamųjų kūno žalojimu. Patirtas smurtas, fizinė ribų nepaisymas, seksualinė prievarta veikia moters ryšį su savo kūnu, savo seksualumo ir seksualinio vaidmens traktavimą.

Moterų agresijos raiška ir sąsajos su tėvo kompleksu

Išanalizavusios tyrimo metu surinktus duomenis, galime kelti tam tikras prielaidas apie moterų agresijos ir tėvo komplekso sąsajas. Tiek vyrų, tiek moterų agresija dažniausiai siejama su dideliu vidiniu agresyvumu,

vis dėlto mūsų tyrimai šios prielaidos nepatvirtina. Remiantis duomenimis, gautais taikant projekcines metodikas, moterų piešiniuose neaptingama jokių tipiškų didelio vidinio agresyvumo požymių. Šių moterų piešiniai leidžia kelti prielaidas apie daugelį kitų intensyvių jausmų – bejėgiškumą, nerimą, nesaugumą, nuslopintą pyktį, kurie neretai siejasi su santykiais su tėvu vaikystėje. Šios skausmingos emocijos iškyla itin traumuojančio gyvenimo kontekste, dažniausiai besitęsiančiame nuo ankstyvosios vaikystės iki pat dabartinio gyvenimo momento. Būtent su šiomis emocijomis, fizine ir psichine prievarta gali sietis moterų agresija bei atlikti gynybines funkcijas. Šių emocinių išgyvenimų tąsa (nesaugumo, nerimo, pykčio išgyvenimas tėvo atžvilgiu) net ir dabartiniame moterų gyvenime gali liudyti apie susitapatinimą su tėvo kompleksu ir nesugebėjimą atsiskirti nuo kompleksų įtakos, integruoti skausmingas vaikystės patirtis.

Norėdami suprasti šių moterų agresijos ypatumus, atkreipkime dėmesį į jų pykčio išgyvenimus bei naudojamus gynybinius mechanizmus. Neigiamo tėvo kompleksą turinčios tiriamosios neretai teigia išgyvenančios nuolatinį pyktį. Nemažai pripažįsta iki šiol išgyvenančios stiprius pykčio jausmus tėvui. Šios tiriamosios dažnai jaučia pyktį ir dabartiniame gyvenime kitų žmonių atžvilgiu, tačiau nesugeba, nemoka tinkamai jo išreikšti. Dažniausiai moterys linkusios slopinti kylantį pyktį, ignoruoti jį, kol galiausiai pratrūksta riksmas, šauksmai, agresija. Vis dėlto svarbu išskirti dvi tendencijas. (1) Apie pusę tiriamųjų, dažniausiai susijusių su smurtiniais nusikaltimais, elgiasi kaip tik taip – išlieja kilusį pyktį: įsivelia į muštynes, konfliktus, tampa agresyvios. Jas galime apibūdinti kaip pasižyminčias nepakankama emocijų kontrole. Kilęs pyktis tuojau pat išliejamas į išorę. (2) Kitai daliai tiriamųjų, dažniausiai susijusių su narkotikų vartojimu, prekyba, pykčio išgyvenimai neretai glaudžiai siejasi su bejėgiškumo jausmais – tiriamosios ima verksti, jaučiasi įskaudintos, pažemintos. Šiuo atveju atsisakoma savo pykčio ir pasitraukiama į bejėgės aukos poziciją. Taip pat galime aptikti polinkį projektuoti pyktį, priešiš-kumą kitiems – kiti iš jų tyčiojasi, jas atstumia, žemina. Tokie nebrandūs gynybiniai mechanizmai – pykčio neigimas, išliejimas, projekcija – gali paaiškinti šių moterų agresijos protrūkius.

Paklaustus apie pykčio išgyvenimus, teigiamu tėvo kompleksu pasižyminčios moterys dažnai tvirtina retai arba išvis neišgyvenančios pykčio. Kilus pykčiui, linkusios jį slopinti ar ignoruoti, niekaip neišreikšti:

„Neišleidžiu, laikau savyje“, „Tą dalyką labai užgniaužiu, giliai įkvėpiu ir užspaudžiu“, „Kai supykstu stengiuosi suvaldyti emocijas, ne emocijomis išreikšti, o kažkaip protu suvaldyti“. Matome, tiriamosios linkusios slopinti savo pyktį, ignoruoti jį, neigti. Susikaupęs ir nepakankamai slopinimas pyktis kartais gali prasiveržti: moterys gali šaukti, mėtyti indus – pastebimos tendencijos išlieti pyktį. Vis dėlto teigiamo tėvo komplekso atveju pyktis išliejamas itin retai. Dominuoja pykčio neigimas ar projektavimas kitiems.

Galime kelti prielaidą: dėl traumuojančios vaikystės patirties, disfunkcinės, emocinių ir psichologinių poreikių netenkinusios šeimos, nuolatinių nesaugumo, nerimo, bejėgiškumo ar pykčio išgyvenimų, kurie negalėjo būti konstruktyviai išreikšti, tik neigiami, slopinami ir ignoruojami, moterys nesugebėjo atsiskirti nuo tėvo komplekso, suformuoti stipraus *ego*, aiškių *ego* ribų, pereiti prie brandžių gynybos mechanizmų naudojimo, kurie užtikrintų adekvatesnę emocinės patirties integraciją. Atskilę nuo *ego* pykčio, bejėgiškumo jausmai sudaro pagrindą nekontroliuojamai moterų agresijai, smurtui pasireikšti. Svarbu pabrėžti, kad tirtos moterys nepasižymi aukštu vidiniu agresyvumu. Galima kelti prielaidą, kad jų pyktis, o kartu ir agresija, yra veikiau neigiamos patirties pasekmė – gynyba, atsakas į ilgą laiką trukusią prievartą, nuolatinę ribų peržengimą, visišką emocinių poreikių ignoravimą.

APIBENDRINIMAS

Analizuojant gelmines moterų agresijos prielaidas, nustatyta: moterims, kurių elgesyje pasireiškė kraštutinės agresijos apraiškos, nėra būdingas didelis vidinis agresyvumas. Šie rezultatai nesutampa su panašiais tyrimais, atliktais su nusikaltėliais vyrais (Vass, 2003). Mūsų tyrimas parodė, kad agresija ne tik išgyvenama kaip gynyba, bet kad ši reakcija yra susijusi ir vidiniu dariniu – tėvo komplekso ypatumais. Dauguma tiriamųjų, pasižyminčių neigiamu tėvo kompleksu bei atlikusių smurtinius nusikaltimus, pripažįsta iki šiol išgyvenančios stiprų pykčio jausmą tėvui, sugyventiniui, kitiems jas skriaudusiems žmonėms. Vis dėlto ir vaikystėje, ir dabar daugelis tiriamųjų nemoka tinkamai išreikšti savo pykčio. Dažniausiai moterys linkusios slopinti kylantį pyktį, jį ignoruoti, neretai paverčia jį bejėgiškumu ir ašaromis. Taip besikaupiantis

pyktis dėl patirtų skriaudų vaikystėje, vėlesnio smurto bei seksualinės prievartos šeimoje ir už jos ribų, nebrandūs gynybiniai mechanizmai, silpnas *ego* ir susitapatinimas su tėvo kompleksu sukuria prielaidas agresijos protrūkiui.

Pastebėta, kad susitapatinimas su tėvo kompleksu yra susijęs ne tik su moterų agresija, gynybiniais mechanizmais – jis neišvengiamai veikia ir kitas moterų gyvenimo sritis: tarpasmeninius santykius, emocijų integraciją, savęs vaizdą ir vertinimą, tapatumo jausmą. Vaikystėje patirta fizinė prievarta ir smurtas yra susiję su įvairiais sunkumais suaugusiame amžiuje – agresija, nusikalstamumu, alkoholio ir narkotikų vartojimu, suicidiniu elgesiu, emocinėmis problemomis (Malinovskij-Rummell, Hansen, 1993). Iškeltos prielaidos apie moterų nesugebėjimą užmegzti emociškai artimų santykių, savo moteriškumo nuvertinimą, kitų moterų nuvertinimą, itin žemą savęs vertinimą ir nestabilų savęs vaizdą, tapatumo jausmo problemas yra gana netikėtos bei novatoriškos, leidžiančios atskleisti retai tyrimuose nagrinėjamus gelminius moterų nusikaltėlių psichologinius ypatumus. Be to, pusiau struktūrinčio pokalbio metu bei projekcinių metodikų būdu gautų duomenų įvairovė ir skirtumai leidžia teigti: siekiant visapusiškai gilintis į agresijos problemą, svarbu tirti ne tik sąmoningą moterų požiūrį į įvairius šios jos aspektus, bet ir analizuoti gelmines, pasąmonines tendencijas, kurias galima atskleisti taikant projekcines metodikas ir kokybinę pokalbio analizę.

Atliktas tyrimas leido ne tik giliau pažvelgti į analizuojamą problemą – atskleisti moterų agresijos ir tėvo komplekso sąsajų prielaidas, įvertinti nusikaltimus atlikusių moterų tėvo komplekso ypatumus, – bet išskėlė ir nemažai naujų klausimų. Kokybinio tyrimo rezultatai leidžia kelti tik prielaidas apie tyrinėjamą reiškinį. Siekiant apibendrinti šias prielaidas ir tendencijas platesnei visuomenei, vertėtų atlikti tolesnius kiekybinius tyrimus, kurie sudarytų galimybę pagrįsti ar atmesti kokybinio tyrimo metu kilusias išvalgas. Tyrime buvo naudotos kokybinių tyrimų metodikos (piktogramos bei H-T-P metodika), kurių validumas ir patikimumas nėra paprastai išmatuojamas bei įrodomas. Be abejo, dėl to sumažėja šių metodikų naudojimas mokslui bei tyrimams. Vis dėlto, projekcinių metodikų teikiamos galimybės bent iš toli prisilieti prie giliausių asmens sluoksnių, kelti preliminarias prielaidas apie asmens pasąmonės turinius, kurių neįmanoma įvertinti naudojantis kiekybinėmis tyrimų

priemonėmis, iš dalies atsveria jų patikimumo ir validumo įrodymų trūkumą bei lemia tolesnį šių metodikų naudojimą kaip alternatyvios informacijos šaltinį.

Tyrimo metu įgyta patirtis leidžia pastebėti, kokius tyrimo aspektus galima tobulinti. Tikslesnė ir tikslingesnė tiriamųjų atranka pagal nusikaltimų pobūdį būtų sudariusi galimybę surinkti lygiavertes tiriamųjų grupes bei išsamiau palyginti pagal atliktus nusikaltimus. Kita vertus, tyrimas, kuriame būtų apsiribota tik smurtinius nusikaltimus padariusiomis moterimis, galėtų detaliau atskleisti, kaip vaikystės patirtys, tėvo kompleksas bei agresija yra susipynę šioje konkrečioje moterų grupėje. Mūsų tyrimas iškėlė daug klausimų, susijusių su kitomis asmenų grupėmis: įdomu, kaip agresija pasireiškia smurtinių nusikaltimų neįvykdžiusių, laisvės atėmimo įstaigose nekalinčių moterų grupėje, kokios agresijos ir tėvo komplekso sąsajos vyrų imtyje, kaip su agresija susiję kiti pasąmonės kompleksai. Šiuo tyrimu neįmanoma atsakyti į iškilusius klausimus, jie gali tarnauti tik kaip gairės ateities kokybiniais tyrimams šioje srityje.

IŠVADOS

1. Nusikaltimus atlikusioms, tyrime dalyvavusioms moterims nėra būdingas didelis agresyvumas.

2. Analizuojant vidinius santykius nustatyta, kad vyrauja neigiamas tėvo kompleksas, susiformavęs itin traumuojančiomis vaikystės sąlygomis, fizinio bei psichologinio smurto fone. Šių moterų vaikystės patirtys nuspalvintos stiprių nesaugumo, baimės, pykčio, bejėgiškumo išgyvenimų.

3. Galima kelti prielaidas, kad susitapatinimas su tėvo kompleksu yra susijęs su dabartinėmis moterų problemomis tarpasmeniniuose santykiuose, emocinės sferos sutrikimais, nebrandžiais gynybiniais mechanizmais, neadekvačiu savęs vertinimu ir vaizdu.

4. Remiantis tyrimu, keliami prielaida, kad tėvo komplekso ypatumai yra susiję su nusikaltimo pobūdžiu – daugelis smurtinius nusikaltimus padariusių moterų pasižymi neigiamu tėvo kompleksu, o dėl finansinių nusikaltimų kalinčioms moterims būdingesnis susitapatinimas su teigiamu tėvo kompleksu.

Literatūra

- Agresija ir smurtas – psichikos norma ir patologija* (2001). Vilnius: Lietuvos teismo psichiatrijos asociacija.
- Allenby, A. I. (1955) The father archetype in feminine psychology. *Journal of analytical psychology*, October, vol. 1, 79-92.
- Austin, S. (2005) *Women's aggressive fantasies: a post-Jungian exploration of self-hatred, love and agency*. London: Routledge.
- Blanchette, K., Brown, S. L. (2006) *The assessment and treatment of women offender: an integrative perspective*. West Sussex, UK: John Wiley & Sons.
- Buck, J. N. (1973). The H-T-P technique, a qualitative and quantitative scoring manual. *Journal of Clinical Psychology Monograph Supplement*, vol. 4, 1-120.
- Campbell, A. (1993) *Out of control: Men, women and aggression*. Glasgow : Pandora.
- Chersonskij, B. G. (2003) *Metod piktogram v psihodiagnostike*. Sankt Peterburg: Reč.
- Chesney-Lind, M. (1997) *The female offender: girls, women and crime*. London: Sage publication.
- Cropley, A. (2002) Qualitative research methods: an introduction for students of psychology and education. Riga: University of Latvia.
- Dieckmann, H. Some aspects of the development of authority. (1985). In A. Samuels (Ed.) *The father: contemporary Jungian perspectives* (p. 211-229). New York: New York University Press .
- Faith, K. (2006) 13 women – parables from prison. Vancouver, BC: Douglas & McIntyre.
- Girshick, L.B. (1999) *No safe haven: stories of women in prison*. Boston: Northeastern University Press.
- Gudaitė, G. (2001) *Asmenybės transformacija sapnuose, pasakose, mituose*. Vilnius: Tyto alba.
- Gudaitė, G. (2002) *Jvadas į analitinę psichologiją*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Gudaitė, G. (2007) *Klinikinis psichologinis vertinimas: užduotys ir taikymo principai*. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla.
- Hammer, E. F. (1980) *The clinical Application of Projective Drawings*. Springfield, IL: Charles C. Thomas.
- Herman, J. L. (2006) *Trauma ir išgijimas. Prievartos pasekmės – nuo buitinio smurto iki politinio teroro*. Vilnius: Vaga.
- Holtfreter, K., Cupp, R. (2007) Gender and risk assessment: The empirical status of the LSI-R for women. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, vol. 23, No. 4, 363-382.
- Jack, D. C. (1999) *Behind the mask: destruction and creativity in women's aggression*. London: Harvard University Press.
- Jung, C. G. The significance of the father in the destiny of the individual. (1985). In A. Samuels (Ed.) *The father: contemporary Jungian perspectives* (p. 229-249). New York: New York University Press.
- Kast, V. (2002) *Atsiveikinimas su aukos vaidmeniu: gyventi pagal savo gyvenimą*. Vilnius: Dialogo kultūros institutas.

- Kast, V. (1997) *Father – daughter, mother – son*. Shaftesbury, Dorset: Element.
- Layland, R. W. In search of a loving father. (1985). In A. Samuels (Ed.) *The father: contemporary Jungian perspectives* (p. 153-171). New York: New York University Press .
- Leibowitz, M. (1999) *Interpreting projective drawings: a self psychological approach*. London: Routledge.
- Lloyd, A. (1995) *Doubly deviant, doubly damned: society's treatment of violent women*. London: Penguin books.
- Lovins, L. B, Lowenkamp, C. T., Latessa, E. J. (2007) Application of the risk principle to female offenders. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, vol. 23, 383-398.
- Machover, K. (1949) *Personality Projection in the Drawing of the Human Figure*. Springfield: Charles C.Thomas.
- Malinovsky-Rummell, R., Hansen, D. J. (1993) Long-term consequences of childhood physical abuse. *Psychological Bulletin*, vol. 114, 68-79.
- Naftine, N. (1987) *Female crime: the construction of women in criminology*. Boston: Allen and Unwin.
- Ogdon, D. P. (1997) *Projective Drawings. Psychodiagnostics and Personality Assessment: A Handbook*. LA: Western Psychological Services.
- Pollock, J. M. (1998) *Counseling women in prison*. London: Sage publications.
- Rathbone, C. (2006) *A world apart: women, prison, and life behind bars*. New York: Random House Trade Paperbacks.
- Rukšaitė, G. (2008) Santykio su tėvu svarba moters individuacijai. *Santykis ir pokytis: tarpasmeninių ryšių gelminės prielaidos ir psichoterapija*. G. Gudaitė (sud.). Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2008.
- Samuels, A. (1985) The image of the parents in bed. In A.Samuels (Ed.) *The father: contemporary Jungian perspectives* (p. 111-135). New York: New York University Press.
- Samuels, A. (1996) *The plural psyche: personality, morality and the father*. London: Routledge.
- Vass, Z. (2003) Expression of aggression in projective drawings: Phenotypes and configurations. In D. L. Dimitrascu (Ed.) *Psychosomatic Medicine: Recent progress and current trends* (p. 236-244). Cluj Napoca: "Iuliu Hatieganu" University Publishing House.
- Wesely, J. K. (2006) Considering the context of women's violence: gender, lived experiences, and cumulative victimization. *Feminist criminology*, vol. 1, 303-328.
- Zoja, L. (2001) *The father: historical, psychological and cultural perspectives*. Hove, East Sussex, UK: Brunner-Routledge.
- Žukauskienė, R. (2006) *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.

RELATIONSHIP BETWEEN FEMALE AGGRESSION AND FATHER COMPLEX

Juliana Lozovska, Gražina Gudaitė

Abstract. Background and Purpose. The problem of female aggression is becoming more relevant due to the growing numbers of female offenders, and lack of current research being conducted. The aim of this paper is to unfold the relationship between female aggression and the father complex. The goal was to identify dominant father complex problems and their features, to reveal manifestations of the father complex in everyday life. **Method.** To reach this aim, in-depth interviews, projective pictogram methods, and the H-T-P method were applied to a population of women incarcerated in Panevezys penitentiary. These methods enabled us not just to understand women's conscious position and attitude towards aggression, but also to capture an unconscious background of the aggressive behaviour. **Results.** According to the data, female aggressive behaviour is not linked to high levels of inner aggressiveness, but rather in response to unmet childhood needs. Aggressive behaviour can be understood in terms of defensive reactions, and extreme attempts to defend personal space. By analyzing in-depth assumptions of aggressive behaviour, it was determined, that the majority of inquired women identified with the father complex, which was developed under very traumatizing childhood conditions. Identification with the father complex results in significant impact on the problems of interpersonal relationships, emotional immaturity, infantile defensive mechanisms, weak Ego, inadequate self-image, and gender and sexual identity problems, which are prevalent in the inquired population. **Conclusion.** Aggressive behaviour is a complex phenomenon, which must be explored carefully and with integrity – combining multiple data analysis and implementing approaches both qualitative and quantitative.

Keywords: female aggression, aggressiveness, father complex, childhood experiences.

Gauta: 2010 02 12

Priimta: 2010 06 23